

FILIP HAMERŠAK,
*TAMNA STRANA MARSA. HRVATSKA
AUTOBIOGRAFIJA I PRVI SVJETSKI RAT,*
Naklada Ljevak, Zagreb, 2013., 728 str.

Knjiga dr. sc. Filipa Hameršaka sadrži autorov predgovor, bibliografsku jedinicu *Izvori i literatura, Bilješku o ilustracijama*, s 40 ilustracija, među kojima su fotografije i karte, te imensko kazalo i bilješku o piscu. Sadržaj se sastoji od deset poglavlja, a ona se pak sastoje od nekoliko potpoglavlja. To su redom: *Uvod – zašto, kako, na čemu?; Zbilja, istina i povijest; Zbilja, istina i književnost; Autobiografija između povijesti i književnosti; Vojna povijest i povijest odozdo; Prvi svjetski rat u historiografiji; Opće značajke hrvatskoga autobiografskoga korpusa; Politika, ideologija, svjetonazor; Subjekt, putovanje, poetika; Zaključak i Izvori i literatura.*

Sadržaj ovoga djela – naoko čisto povijesnog diskursa – do čitatelja dolazi u ponešto drugačijemu obliku. Naime, kao educirani filozof, dr. Filip Hameršak svoj izričaj okreće upravo u tome smjeru, pa ovoj već nebrojeno mnogo puta obrađenoj temi o prvome svjetskom sukobu u tzv. stoljeću rata daje drugačiju potku. Također, autor nas već na početku knjige upućuje na usku poveznicu sadržaja autobiografije i vojne povijesti, što će jasno dolaziti do izražaja i u strukturi knjige: razmatranja o autobiografiji, u kojima čitatelja upoznaje s temeljima proučavanja ovoga žanra, preko razmatranja prirode fikcionalnosti autobiografskoga rukopisa, nadograđuje temeljitijim uvidom u karakteristike hrvatskih autobiografija općenito. Svojim kontekstom vezanim za Prvi svjetski rat autor daje pozornost vojnopovijesnoj tematici i pregledu historiografske obrade tematski raznolikoga korpusa.

Ulogu uvodnih poglavlja imaju rasprave o zbilji, istini i povijesti, odnosno književnosti, dok ulogu zaključnih razmatranja, ponovo podijeljenih između povijesti i književnosti, imaju poglavlje o politici, ideologiji i svjetonazoru, kategorije koje autor nedvosmisleno pripisuje povijesnoj tematici, te poglavlje o subjektu, putovanju i poetici, ključnim riječima kojima se tumači autobiografski žanr.

Promatrajući autorov pristup autobiografiji u prvome redu kao književno-me žanru, a ne povjesničarskom diskursu, ističem da pod riječju književnost autor misli na književno-umjetnička djela, na znanost o književnosti te na

književno-kritičke tekstove. U želji da nam definira što je to znanost o književnosti, kao filozof odlučio se za definiciju iz domene sociološkoga pristupa književnoj znanosti, što mnogo govori o spoznajno-teorijskim, gnoseološkim, odnosno epistemološkim pretpostavkama koje podrazumijeva u svojem pristupu i u koje bi – u konačnici – i njegov prinos mogao biti uvršten.

Autor nam daje napomenu kako znanost o književnosti dijeli na povijest književnosti i teoriju književnosti, a onda kad se proučavanje književnosti okreće ispitivanju vlastitih postavki riječ je o metodologiji proučavanja književnosti ili književnoj teoriji.

Prema teoriji, dr. Hameršak zauzima izvorno naratološko stajalište, s obzirom na to da ga zanima gledište iz kojega se govori. Primat daje dnevničkoj i memoarskoj prozi posežući za kontekstualizacijom pojedinačnih, naoko beznačajnih priča u velike povijesne priče. I tu dolazimo do interdisciplinske vrijednosti njegova djela, s kompleksnim odnosom književnosti i povijesne zbilje. U to nas uvodi uz pomoć filozofskoga diskursa povjesničarima gotovo nepoznatoga metajezika – o kojemu u više navrata raspravlja, kako u historiografskom diskursu o općoj povijesti, tako i u referencijama slabo zasićenoga književnoznanstvenog diskursa – te svojevrsne hijerarhije u znanosti.

Autor, nastojeći dati istinitu sliku prošle zbilje, posegnuo je za književnim tekstovima ili „izvorima“, kako ih naziva, te se pri tome, kako je istaknuo, suočio s mogućnošću da ona neće biti korektna; stoga je posegnuo i za izvan-književnim kontekstom. Zaključuje pri tome kako nitko neće dovesti u pitanje da povijesno zbivanje, posebno tako prevratno kao svjetski rat, prethodi književnom tekstu kojemu je ono tema.

Nadalje, autor ne dovodi u sumnju polazište da nijedan književni tekst, pa tako ni povijesni, tj. arhivski izvor ne pruža izravan uvid u zbilju, „(...) jer je njegova perspektivnost uvijek selektivna i hotimična“. To autorovo stajalište veoma je bitan doprinos historiografskome promišljanju, napose u pristupu pomoćnim povijesnim znanostima, koje se nerijetko smatra mjerilom znanstvenosti u historiografskim istraživanjima, s obzirom na to da se relevantnost povijesne faktografije potkrepljuje upravo metodama tih pomoćnih znanosti.

Iz odnosa između književnoga teksta i povijesnoga konteksta proizlazi kako se prošla zbilja ne može rekonstruirati na temelju književnoga teksta, i obrnuto, odnosno da se književni tekstovi ne mogu cjelovito tumačiti isključivo s obzirom na društveni trenutak u kojem su nastali i kojemu se eventualno obraćaju. Autor napose daje na znanje da se tekst ne može čitati ni tako kao da zbilja u njemu nema nikakva udjela.

Jedno od krucijalnih pitanja cjelokupne rasprave jest i kriterij po kojem se procjenjuje spoznajna relevantnost književnoga teksta. Autor opaža kako nikada nijedna ratna povijest ne bi bila napisana kad bi se vodilo računa o pojedinostima. Dakle, književnost može „potrošiti“ mnogo stranica na opis umirućega vojnika, dok u povijesti to ne bi bio valjan istinosni kriterij. Jednako tako, ni u autobiografiji nije relevantna količina informacija koja se podastire nego način na koji je proveden izbor iz iskustvenoga repertoara.

Smještanjem autobiografije između povijesti i književnosti, autobiografija nije samo jedan od književnih žanrova nego je historiografski izvor i književna tvorevina, jednakovrijedno.

U svrhu legitimiranja književne autobiografije kao historiografskoga izvora, autor se služi kategorijom povijesti odozdo, odnosno „povijesti iz osobne perspektive“. Taj pristup, koji podrazumijeva detaljna dokumentacijska istraživanja, verificira autorovu egzistenciju, koja se razlikuje od pripovjedačkoga.

Nakon detaljnih opisa različitih stanja vojnika, autor nam u jednome od poglavlja daje objašnjenje zašto je autobiografski subjekt „posuđen“ iz putopisa tumačeći kako je subjekt radnje ovdje podređen referenciji za koju se vjeruje da je prenosi, pa tako doznajemo mnogo o pojedinačnim ratničkim iskustvima: svakidašnjica, odnosi u vojnoj hijerarhiji, a naširoko se elaboriraju stajališta vojnika o uredbama koje su im utjecale na službu te njihov odnos prema kategorijama obitelji, ljubavi, vjere ili ovisnosti itd.

Ističem da je važna hipoteza autorova pristupa kako je autobiografija u jednakoj mjeri predmet interesa historiografije i znanosti o književnosti, a glavnina je istraživačkoga i interpretativnoga napora usmjerena na opis te dvostrukosti. Autor dodaje kako je na djelu čitanje književnosti kao povijesnoga izvora.

Prvim svjetskim ratom autor se bavi kao historiografskom temom; kao i u čitanju autobiografija, i kvalificirani historiografski izvori imaju status medija prezentacije ratne teme, pri čemu je autoru više stalo do analize modusa prezentacije nego do dokumentiranja i tumačenja samoga rata; podastrt je, naime, pregled statusa i interpretacije teme Prvoga svjetskoga rata u hrvatskoj historiografiji, kroz cijelo XX. stoljeće. Pri tome, hrvatskoj historiografiji zamjera nedostatak metodološke reflektivnosti.